

Martianus Capella: Sedem slobodnych umeni

Viktor Thieben

V prvých storočiach po Kristovi sa postupne rozšíril odkaz starogréckej kultúry do všetkých oblastí Rímskej ríše. Aj v tomto prípade, duch podmaneného územia, menovite Grécka, Macedónie a Sicílie, zvíťazil na dobyvateľmi. K hodnotám gréckej kultúry pristupovali, pravda, princípy rozmáhajúceho sa mladého kresťanstva. Významnú úlohu pritom hral mysticko-filozofický prúd neoplatonizmu, takže sa môžeme stretnúť dokonca s oživením niektorých prvkov starodávnych mystérií a ich zasväcovacích praktík. K prúdu neoplatonizmu patrí bezpochyby aj Martianus Capella, známy ako klasický učiteľ tzv. siedmich slobodných umení, ktorý popri iných významných osobnostiach pôsobil okolo roku 400 v severnej Afrike (Kartágo, ap.) Podľa neho slúži sedem slobodných umení nielen na výchovu duševných schopností človeka, ale sú to sily, ktoré pramenia z jednotlivých planetárnych sfér a ako také zároveň predstavujú cesty ľudskej duše do duchovného kozmu. Učenie a tradícia siedmich slobodných umení nesporne patria k najcennejším hodnotám dedičstva antiky. Už v starodávnom Egypte a ranej gréckej dobe pestovali tieto vedné disciplíny ako prípravu na nadobudnutie vyšších vedomostí a zasvätenia, a práve pre tieto skutočnosti patrili k tajomstvám starovekých inštitúcií. Až do 4. storočia po Kristovi najstarší a najrozšírenejší spis o nich napísal práve už spomínaný filozof Martianus Capella. Podáva prehľad o nich vo fantastickej alegórii, kde na svadbe medzi Merkúrom a Filológiou vystupujú jednotlivé umenia ako majestátne ženské duchovné bytosti odeté do nádherných šiat so svojimi príslušnými atribútmi, prezrádzajúcimi ich špeciálnu oblasť a poslanie. Vzhľadom na dobu, v ktorej tento spis vznikol, jeho autor nemohol podať iba obraz o význame jednotlivých umení v starých mystériových centrách, ale vniesol do svojej poetickej knihy aj prvky raného kresťanstva, ktoré pôsobili ako impulzy vo výchovnom systéme najbližších storočí. Dnes hovoríme o trívii a kvadrívii ako o trochu exotických náukách, ale až do dvanásteho storočia tvorili základnú štruktúru stredovekého školstva a všetci duchovní hodnostári a študujúci kláštorňých škôl a knižníc boli s nimi dobre oboznámení. Vo väčšine škôl tvorili pevný obsah učebných osnov, čo okrem iného vyplýva aj z dobre zachovaného kamenného reliéfu na pravej strane západného portálu Chartreskej katedrály z roku 1145: v stredobode tu vidieť kamennú čiernu madonu sediacu na tróne, medzi jej kolenami je malý chlapec. Je to zobrazenie Panny Márie. Pod jej nohami sú scény z evanjelia, narodenie Ježiša a klaňanie pastierov. Okolo týchto ústredných figúr sa grupuje sedem ženských postáv, predstavujúcich sedem slobodných umení. Pod každou z nich je zobrazená významná osobnosť reprezentujúca to-ktoré umenie; napríklad Aristoteles pod dialektikou, Euklides pod geometriou a Ptolemaios pod astronómiou. Pôvodne, pravda, symboly siedmich slobodných umení - t.j. gramatiky, dialektiky, rétoriky, hudby, aritmetiky, geometrie a astronómie - nikdy neboli spojené s ničím, čo pripomína kresťanstvo. Ikonografia Chartreskej katedrály však prejavovala silný sklon k ezoterickému prehlbovaniu kresťanského poslania. Toto umelecké dielo poukazuje na spätosť vedeckého vzdelávania (štúdia) s cestou duchovného vývoja človeka. Štúdium bolo pokladané za cestu vnútornej disciplíny žiaka a vypestovania vyšších duchovných schopností. Človek predstavoval v očiach týchto učiteľov komplexnú bytosť, chápali ho napríklad ako bytosť trojčlennú - ako ho videl Ján

Scotus Eriugena. Ale práve tak aj ako sedemčlennú alebo aj dvanásťčlennú bytosť. Trojčlennosť človeka znamenalo 1. fyzické telo, 2. dušu a 3. ducha. Ako dvanásťčlenná bytosť sa prežíval človek vo svojej najvnútornejšej podstate, ako Ja, ako výraz celého zvieratníka (pozostávajúceho z 12-tich znamení). Pokiaľ ide o sedem slobodných umení, treba sa koncentrovať na sedemčlennú povahu človeka, totiž táto sa týka jeho duše, jej organického začlenenia do kozmu. Bol všeobecne rozšírený názor, že ľudská duša je ovplyvňovaná pôsobením siedmich planét. Ak má duša nadobudnúť správny vzťah k jednotlivým planétam, musí ju človek sám formovať a premeniť, musí ju očistiť pomocou vnútornej disciplíny a sebauvedomovania. Táto očista, t.j. katarzia, znamená, že sa ľudská duša vracia do akéhosi stavu pôvodnej čistoty a nevinnosti, čiže stáva sa panenskou a ako taká schopnou nadobudnúť vyššie poznanie, vyúsťujúce do vnímania duchovného sveta. Človek teda môže znovuformovať, harmonizovať a očistiť svoje duševné sily a môže v hĺbke duše vytvoriť podmienky pre zrod svojej večnej bytosti, svojho opravdivého JA. To je to, o čo sa usilovali stredovekí učenci v súvislosti s mystériami Panny Márie. To je tá ezoterická stránka štúdia siedmich slobodných umení. Mnohí učitelia videli teda v siedmich slobodných umeniach oveľa viac, ako len školské disciplíny. Boli to v podstate duchovné bytosti a štúdium viedlo k spojeniu s nimi alebo aspoň do ich blízkosti. Od nich očakával človek inšpiráciu. Kráčanie cestou siedmich slobodných umení znamenalo preto, že sa ľudská duša dostávala do správneho vzťahu k jednotlivým planetárnym bytostiam. To dieťa na kamennom reliéfe portálu predstavuje teda novozískanú silu ľudskej duše, zrod vyššieho Ja (pozri R. Querido, *The Golden Age of Chartres*, Edinburgh 1987). Prvý krok na tejto ceste predstavuje štúdium toho, čo je z duchovného hľadiska podstatou celého bytia, t.j. Slova. Štruktúra reči, gramatika, etymológia, filológia a poetika tvorili tu obsah rozjímaní študujúceho. Zároveň sa v častiach reči odráža trojčlennosť našej duše: Sloveso napr. vyjadruje našu vôľu - píšeme, bežíme, nakupujeme atď., vždy ide o aktivitu. Podstatné meno, naopak vyjadruje pasívnu časť reči - stôl, cesta, jazero. To sú mená (nomina), ktoré objektom dáva poznávajúci človek a o ktorých niečo vypovedáme. Medzi vôľou a rozumom je cit, toto vyjadruje prídavné meno (adjektívum) - krásne, veľké, rýchle atď. Tak ako Mesiac je reflektorom slnečných lúčov, tak chápali gramatiku ako zrkadlo, odraz Slova v ľudskej reči. Schopnosť reči vedie človeka k mysleniu. Myslenie musí byť jasné, musí mať svoju štruktúru - logiku. To je predmet dialektiky. Pohyblivé, jasné, t.j. subjektívnymi zvláštnosťami nezaťažené myslenie vedie k uchopeniu zmyslových ale aj duchovných javov. Preto sa cítil žiak byť pozdvihnutý do sféry Merkúru, okrídleného posla bohov, ktorý sa vedel šikovne pohybovať ako sprostredkovateľ medzi božským a ľudským svetom. Venuša predstavovala sféru krásy a lásky. Umenie dávať svojim myšlienkam úhladnú formu, vyjadrovať sa adekvátne k vysokej morálnej autorite stvoriteľského Slova, učila práve rétorika. Ako vidíme, tieto tri disciplíny tvoria akúsi jednotu. Štúdium gramatiky, dialektiky a rétoriky vytvára správny vzťah k slovu a k tomu, čo z neho bezprostredne vyplýva k mysleniu. Tieto tri disciplíny spolu tvorili trivium, nižšiu jednotku umení, spájajúcu žiaka so sférami nižších planét. Teraz nasledoval významný krok študujúceho do "vyšších sfér" reprezentovaných kvadriviom, pri vstupe ktorých stála hudba. Bol to skutočne centrálny zážitok tak na ceste poznania, ako aj na ceste ezoterického vývoja duše. V hudbe našiel žiak to zlato Slnka, zákony harmónie vesmíru, to čo starým zasvätencom znelo ako "hudba sfér". A aj tu zasa odraz trojčlennej ľudskej duše: melódia-harmónia- rytmus, čiže myslenie, cítenie a chcenie. Poznanie hudby viedlo bezprostredne k pochopeniu tajomstva čísla, k aritmetike. Ako učil Pytagoras, podstatou sveta sú čísla a číselné vzťahy, čiže vnútorný poriadok

sveta sa vyjadruje v hudbe. Tým sa žiak už ocitol vo sfére Marsa, planéty neprestajnej aktivity. Na tú však hneď nadväzuje múdry a pokojný Jupiter, ktorý reprezentuje formotvorný princíp, ukazuje, ako celé stvorenie odráža zákony geometrie. Tu už žiak dosiahol najvyšší stupeň katarzie a stal sa schopným poznávať prísne zákony astronómie, zákony pohybov planét, podstatný význam hviezd zvieratníka, súvislosti medzi zvieratníkom, Zemou a človekom, teda štruktúru celého kozmu. Tu vo sfére Saturna opúšťal duševnú sedemčlennosť a dotýkal sa dvanásťčlennosti ducha. Zo sféry čistej časovosti - a tým pominuteľnosti - vystúpil do ríše trvania, v ktorej má pôvod jeho večné JA. Takýto pohľad na systém stredovekého vzdelávania, jeho ideály a ciele, nám značne približuje zásadné prvky svetonázoru našich predkov a zároveň odhaľuje, aký zlom nastal vo vývoji ľudského vedomia. Veď kým novodobý človek sa usiloval, čím dôkladnejšie "očistiť" vedu od akýchkoľvek subjektívnych momentov, od citov, náboženských prvkov apod., stredoveký človek spájal vedecké poznanie s duševným zážitkom, ľudský intelekt a cit kráčali spolu, harmonicky.